І. О. Большакова, М. С. Пристінська

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 2 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

Харків
Видавництво «Ранок»
2019

УДК [811.161.2:028.1](075.2)
Б79

Ілюстрації *Ольги Рибцової*

Обкладинка і макет *Анни Макарової*

Большакова І. О.

Б79 Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.) : Ч. 1 / І. О. Большакова, М. С. Пристінська. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019.

ISBN

УДК [811.161.2:028.1](075.2)

Інтернет-підтримка
Електронні матеріали
до підручника розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN
ISBN (ч. 1)

© Большакова І. О., Пристінська М. С., 2019
© Рибцова О. А., ілюстрації, 2019
© Макарова А. Л., обкладинка, макет, 2019
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

Передмова 5

Розділ 1. Мова і мовлення 6

Я вивчаю українську мову 6
Я у школі. Розвиток мовлення: «Школа майбутнього» 7
Вивчаємо мову. Книга — кращий друг 8
Мова і мовлення 9
Усне мовлення. Усна народна творчість 10
Письмо як засіб спілкування 12
Письмо як засіб спілкування 13
Письмо як засіб спілкування. Пишемо листа 14
Монолог і діалог 15
Діалог. Українська народна казка 16
Діалог. Українська народна пісня 18
Повторюємо. Слово 19
Повторюємо. Речення 20
Повторюємо. Текст 21

Розділ 2. Звуки і букви 23

Звуки. Казки народів світу 23
Звуки і букви. Абетка 24
Абетка. Словники 25
Казки народні та авторські 27
Голосні звуки. Позначення їх буквами 28
Казки народні та авторські. Абзац 29
Позначення м'якості приголосних знаком м'якшення ь.
Перенос слів з ь і ьо 31
Вірш. Рима 32
Перенос слів з й і йо 34
Дзвінкі та глухі приголосні звуки 36
Дзвінкі та глухі приголосні звуки 37
Перенос слів зі збігом приголосних. Вірш.
Головна думка 38
Звуки [дж], [дз], [дз']. Перенос слів зі сполученнями
букв дж, дз 39
Осінь. Дощова сторінка 41
М'який подовжений приголосний звук 44
М'який подовжений приголосний звук. Перенос слів 45
Оповідання. Заголовок 46
Апостроф 48

Апостроф. Перенос слів 49
Апостроф. Перенос слів 50
Оповідання. Заголовок 51

Розділ 3. Слово. Значення слова

Слово. Лексичне значення слова 53
Вірші-небилиці. Правда і вигадка 54
Слова з прямим і переносним значенням 55
Слова однозначні й багатозначні 57
Омоніми 59
Багатозначні слова і омоніми 60
Слова, близькі за значенням 61
Слова, протилежні за значенням 62

Розділ 4. Будова слова

Будова слова. Закінчення. Основа 64
Будова слова. Закінчення. Основа 65
Будова слова. Корінь. Споріднені слова 67
Будова слова. Корінь. Споріднені слова 69
Будова слова. Корінь. Споріднені слова 71
Форма слова і споріднені слова 73
Форма слова. Слова-помічники. Їх роль у реченні 75

Розділ 5. Слово

Слова — назви предметів 78
Слова — назви предметів 79
Слова — назви предметів. Однина — множина 81
Велика буква в прізвищах, іменах, по батькові 83
Велика буква в прізвищах, іменах, по батькові.
Давні імена 84
Велика буква в прізвищах, іменах, по батькові 85
Велика буква у кличках тварин 87
Велика буква у кличках тварин 88
Велика буква в назвах країн, міст, сіл, річок 90
Велика буква у назвах вулиць 92
Зима. Сніжна сторінка 94
Повторення. Новий рік. Канікули 96

Дорогий друже!

Ти продовжуєш подорож чудовим світом рідної мови. Адже ти любиш читати, спілкуватися, фантазувати.

Ця книга допоможе тобі навчитися читати, висловлювати думки й почуття, спілкуватися.

Умовні позначення:

— пишу для себе

— редагую

— досліджую мовлення

— працюю з текстом

— мислю критично

РОЗДІЛ 1. МОВА І МОВЛЕННЯ

Я ВИВЧАЮ УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Українська мова — державна мова України.

Кожний народ має свою мову.
Українська мова — скарб українського народу, запорука його незалежності.
Спілкуйся українською!

українська мова

Я спілкуюсь українською мовою, тому що:

1 Прочитай «чарівні» слова. Подумай, які з них ти скажеш друзям, рідним, незнайомим дорослим людям. Розіграй різні ситуації в парі. Які ролі ти можеш виконати?

Здрастуй! До побачення! Вітаю!

з дорослими

Бувай! На все добре!
Добрий день! Привіт!
Здрастуйте!

з друзями

Добрий ранок! *Добрий день!*
Добрий вечір! *Вітаю!*

Я У ШКОЛІ. РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ: «ШКОЛА МАЙБУТНЬОГО»

1 Вірш

РОБОТ Я І РОБОТ ДОЛЛІ

(*скорочено*)

Робот я і робот До́ллі —
Кращі учні в **кібершколі**[1].
Ми вчимо́ людські науки:
Не брехáти, мити руки,
Знáти: люди — це рідня́,
Й зуби чистити щодня́.
Тут для всіх одні порядки:
Нас привчають до зарядки,
До поваги, до турботи,
Ще й до хáтньої роботи.
І закон один для всіх:
Не хапатися за барки[2],
Роботи не люблять свáрки,
Краще ýсмішка і сміх.

Григорій Фалькович

[1] Кібершкола — школа для роботів.
[2] Не сваритися, не битися.

- Уяви, що ти зустрічаєшся з учнем кібершколи. Про що ти запитаєш у нього? Що розкажеш про свою школу? Запиши кілька запитань та ідей для розповіді.

ВИВЧАЄМО МОВУ. КНИГА — КРАЩИЙ ДРУГ

1 Текст. Тема тексту. Заголовок. Головна думка

КАНІКУЛИ — ВЕСЕЛА ПОРА

Сьогодні перший день у школі. Тільки ми забігли до класу — почався урок. Наша вчителька Марія Дмитрівна запитала:

— Ви гарно відпочили на канікулах?

І всі радісно закричали: «Так!»

— Я відпочивав із батьками на морі, — сказав Назар.

— А я в селі провідала бабусю та дідуся. Плавала в річці та засмагала, — промовила Настуся.

— Ми з мамою і татом їздили на велосипедах туристичними стежками. Я ночував у наметі та розпалював багаття, — похвалився Сергійко.

— А ти? — запитала вчителька Оленку.

— А я прочитала нову книжку, — тихо відповіла дівчинка.

— У неї бабуся хворіє, а мама — на роботі, — пояснила Ганнуся.

У класі стало тихо.

— Я теж люблю влітку читати книжки, — усміхнулася Марія Дмитрівна. — Давайте завтра ви принесете книжки, які читали влітку, і ми влаштуємо виставку. А Оленка першою розповість про свою книжку.

І ми стали обговорювати, яку книжку хто принесе завтра.

- Визнач тему тексту.

Наш клас | Як ми провели канікули? | Веселі канікули

- Яку книгу ти читав/читала влітку? Розкажи про неї за схемою.

- Напиши кілька речень про книгу, яку читаєш зараз.

МОВА І МОВЛЕННЯ

Мова — це засіб спілкування (слова, речення, тексти тощо).

мова
мовлення

Мова потрібна, щоб:

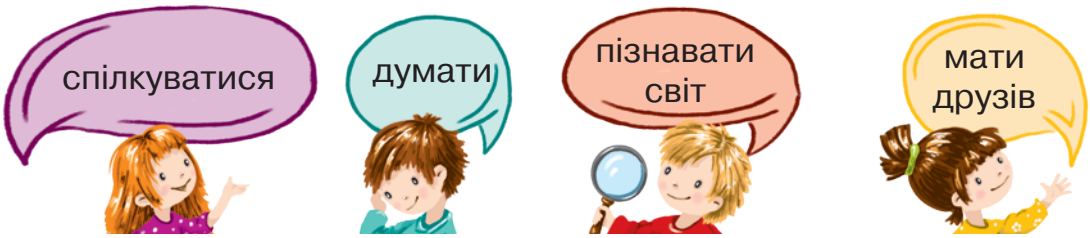

Коли ти розповідаєш історію, то користуєшся мовою. Це **мовлення**.

МОВЛЕННЯ

УСНЕ

Я слухаю друга. Я говорю.

ПИСЕМНЕ

Я читаю. Я пишу.

1 Прочитай речення. Спочатку назви ті, у яких йдеться про усне мовлення, потім ті, у яких йдеться про писемне. Спиши речення.

Я слухаю загадку. Я читаю казку. Я вимовляю скоромовку.

2 Продовж речення.

Я розкажу про...

Я напишу про...

УСНЕ МОВЛЕННЯ. УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

У давнину люди не вміли записувати те, що вони говорили. Тому вони запам'ятовували пісні, казки, загадки і потім їх розповідали, наче перекладали з вуст у вуста. Коли розповідали казку чи співали пісню, додавали щось своє. І ніхто вже не пам'ятає, якими твори були спочатку. Це усна народна творчість.

1 Загадка

- Відгадай загадки. Які слова допомогли знайти відгадку?

Ой за лісом, за пралісом
золота паляничка печеться.

Ліз карасик через перелазик
та в воду — плюсь!

2 Скоромовка. Сила голосу і швидкість мовлення

- Навчись швидко вимовляти скоромовку. Спиши її. Склади свою скоромовку.

Ой був собі коточок,
Украв собі клубочок
Та й сховався в куточок.

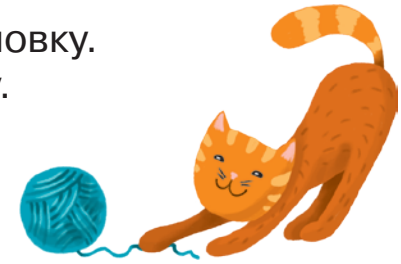

3 Прислів'я

Добра квочка одним оком зерно бачить, другим — шуліку.

4 Порівняй лічилку і пісню-потішку. Користуйся схемою.

Тема → Мета. Для чого створено? → Для кого? → Які слова використали?

- Лічилка

Качка з річки йшла,
гурт качок вела:
це — качатко сиве,
це — як жовта слива,
це — брудненький квачик,
це — м'якенький м'ячик,
це — як вовни жменька,
це — кривеньке,
це — сніжок побіг...
Скільки ж їх усіх?

- Потішка

Качка йде,
Каченят веде
На попасочку,
На порясочку,
На холодну водицю,
На зелену травицю.

5 Прочитай і спиши речення.

Я вчу українську мову.
Я знаю українські вірші.
Я люблю українські пісні.

ПИСЬМО ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ

1 Факти і думки

У давнину люди передавали повідомлення усно. Потім почали користуватися різними предметами. Це були намистини з мушель, які нанизували на мотузку , або мотузки з вузликами . Пізніше почали малювати на каменях, корі дерев . Окремий малюнок — піктограма — міг позначати слово, речення або цілий текст. Потім люди почали записувати слова за допомогою знаків на глиняних дощечках або ієрогліфів 日 友 на листках папірусу .

Тепер піктограми використовують для позначення комп'ютерних програм, ігор тощо. Найкрасивішою є піктограма до гри «Кульки».

- Про які факти йдеться в тексті? Як їх перевірити?

2 Встанови відповідність між словами і піктограмами. Накресли їх у зошиті та підпиши.

вогонь ліс
гора вода

3 Діти вирішили зашифрувати повідомлення за допомогою піктограм. Розшифруй його і запиши буквами.

ПИСЬМО ЯК ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ

1 Текст. Тема тексту. Головна думка. Передбачення

ЯК БУЛО НАПИСАНО ПЕРШОГО ЛИСТА

Колись давно жили на світі давні люди. Вони жили в печерах, і майже не носили одягу, не вміли ні читати, ні писати.

В одному з племен жила дівчинка Теффі з татом і мамою.

Одного дня Теффі з татом пішли на річку. Тато ловив рибу дерев'яним остенем . Він ударив по каменю на дні річки і зламав остень.

- Про що ви дізналися? Що буде далі?

— Погано, що ми з тобою не вміємо писати, тату, — сказала Теффі. — Написали б листа, і нам би принесли новий остень.

У цей час біля річки проходив Незнайомець. Він відірвав від берези великий шматок кори і дав його Теффі. Цим він хотів сказати, що його серце чисте, як біла березова кора. Але Теффі не зрозуміла цього.

— Я хочу, щоб ти пішов до моєї мами і попросив остень, — сказала Теффі. — Я не вмію писати, але я намалюю, як тато б'є остенем рибу. І намалюю себе акулячим зубом. Вибач, що моє волосся стирчить в різні боки. А це — ти.

Незнайомець подивився на картинку і подумав: «Десь йде великий бій, і ця дівчинка хоче, щоб я покликав на допомогу все плем'я».

- Про що ви дізналися? Що буде далі?

— Дивися, — продовжувала Теффі, — ти підеш до двох дерев, потім піднімешся на гору, далі через болото з бобрами. Там печера. Моя мама дасть остень.

Незнайомець подивився на картинку 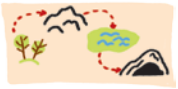 і подумав:

«Дівчинка намалювала таку страшну картинку. Якщо я не приведу на допомогу плем'я — усіх уб'ють вороги».

Незнайомець побіг до печери і віддав картинку мамі Теффі.

— Подивіться! — закричала мама. — Він поколов мого чоловіка списами і так налякав Теффі, що в неї волосся стало дибки! Їх треба рятувати!

Усе плем'я кинулося рятувати Теффі та її тата. Люди прибігли на річку і побачили Теффі, яка плела віночок з ромашок і її тата, що ловив рибу. І всі здивувалися... Рятувати нікого було не треба...

За Редьярдом Кіплінгом

2 Розкажи, хто і яким чином передає письмове повідомлення. Яким способом передачі повідомлень користувалися в давнину, а яким користуються зараз? Чому?

3 Напиши листа. Користуйся схемою.

Привітайся	Добрий день, бабусю! Привіт, Сергійку!
Зверніть до того, кому пишеш	Мені подарували собаку. Його звуть Кокос. Він білий з чорною плямою на носі.
Напиши те, чим хочеш поділитися	До побачення!
Попрощайся	Твій онук Андрій. Твоя подруга Марина. Ганна.
Підпиши листа	

МОНОЛОГ І ДІАЛОГ

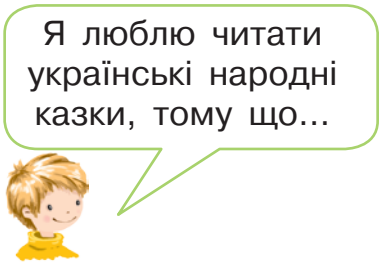

Слово **монолог** складається з двох частин: **моно** — один і **лог** — мовлення. Коли ти розповідаєш комусь історію, описуєш предмет, розмірковуєш наодинці — це монолог.

Слово **діалог** складається з двох частин: **діа** — два і **лог** — мовлення. Коли ти спілкуєшся з друзями, ви говорите по черзі, тобто обмінюєтеся репліками — це і є діалог.

1 Розглянь малюнки. Упізнай казки. У яких ситуаціях герої використовують монолог, а в яких — діалог? Розіграй ситуації з друзями.

Українські народні казки належать до усної народної творчості.

2 Прочитай. Подумай, кому з казкових героїв належать ці слова. Порівняй монолог і діалог. Як записують діалог? Чому?

монолог

Яка в мене булава! Велика, важка, з гострими шипами. Тільки такою можна боротися зі Змієм. Викували на славу! Тепер буде чим боронити українську землю!

діалог

— А хто-хто в цій рукавичці живе?

— Мишка-шкряботушка. А ти хто?

— Жабка-скрекотушка. Пусти й мене до себе жити!

— Іди!

3 Спиши початок діалогу. Допиши по одній репліці дівчинці й хлопчику. Починай писати репліку з тире.

— Добрий ранок, Мар'янко!

— Доброго ранку, Тарасе!

ДІАЛОГ. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА

1 Тема. Головна думка. Герої казки. Читання в ролях

ПІВНИК І ДВОЄ МИШЕНЯТ

Жили собі двоє мишенят — Круть та Верть і півник Голосисте Горлечко. Мишенята було тільки й знають, що танцюють та співають. А півник рано встане, всіх піснею збудить та й до роботи береться.

Одного ранку знайшов півник пшеничний колосок.

— Круть, Верть, гляньте, що я знайшов! Хто молотитиме?

— Не я! — одказує одне мишеня.

— Не я! — каже й друге мишеня.

— Я обмолочу, — каже до них півник.

І взявся до роботи. А мишенята й далі граються. От вже й обмолотив півник колосок та й знов гукає:

— Гей, Круть, гей, Верть, а йдіть гляньте, скільки зерна я намолотив!

- Поміркуй, що потрібно робити далі, щоб можна було спекти пиріжки?

колосок зерно борошно тісто пиріжки

- Продовж розповідати казку в ролях, користуючись схемою.

Спеклися пиріжки, повиймав їх півник, виклав на столі. А мишенята вже тут. І гукати їх не треба. А півник і каже:

— *Хто знайшов колосок?*

— *Ти, — кажуть мишенята.*

— *А хто його обмолотив?*

— Ти, — вже тихіше відказують Круть із Вертем.

— А тісто хто місив? Піч витопив? Пиріжків напік?

— Ти, — вже й зовсім тихо кажуть мишенята.

— А що ж ви робили?

Що мали казати мишенята? Нічого. Стали вони тут вилазити з-за столу, а півник їх і не тримає. Хто ж отаких лінюхів пиріжками пригощатиме?

Українська народна казка

- Спиши виділені репліки діалогу.
- Як ти розумієш прислів'я?
  Кожна пташка своїм дзьобиком живе.

ДІАЛОГ. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ

1 Пісня. Приспів. Театралізуємо

ХОДИТЬ ГАРБУЗ ПО ГОРОДУ

Ходить гарбуз по городу,
Питається свого роду:
— А чи живі, чи здорові
Всі родичі гарбузові?

Обізвалась жовта диня,
Гарбузова господиня:
— Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!

Обізвались огірочки,
Гарбузові сини й дочки:
— Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!

Обізвались буряки,
Гарбузові свояки:
Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!

Обізвалась бараболя,
А за нею ще й квасоля:
— Іще живі, ще здорові
Всі родичі гарбузові!

Обізвався старий біб:
— Я задержав увесь рід,
Ой ти, гарбуз, ти перістий,
Із чим тебе будем їсти?

— Миска пшона,
Шматок сала —
От до мене
Вся приправа.

Українська народна пісня

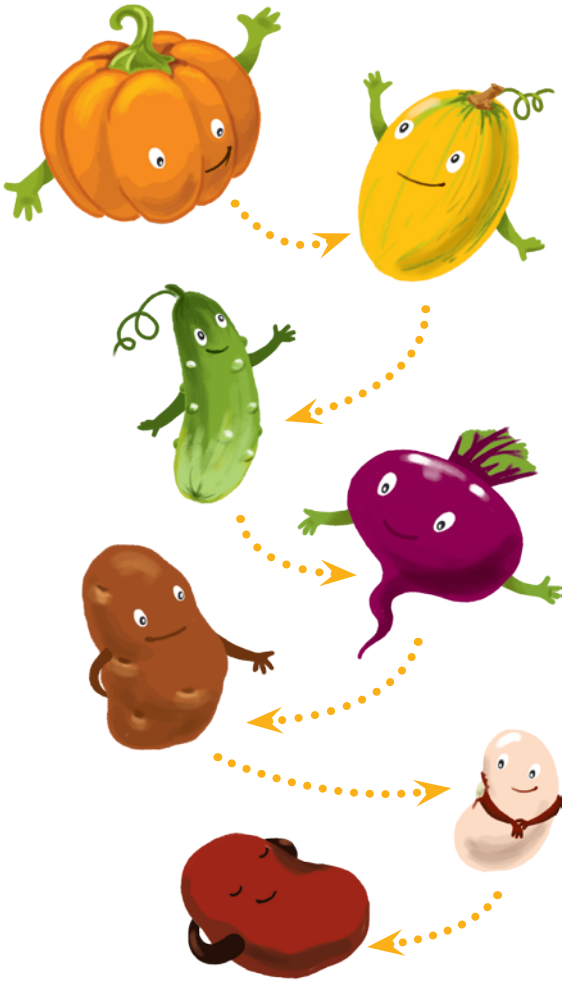

ПОВТОРЮЄМО. СЛОВО

Предмет, ознаку, дію ти можеш назвати словом.

1 Що відбувається? Назви предмети та дії словами.

- Запиши слова, які відповідають на такі запитання:

Хто? Бабуся, ... **Що?** Слива, ... **Що робить?** Варить, ...

- Склади речення зі слів за зразком.

Хто?	Що робить?	Який? Яка? Яке? Які?	Що?
Бабуся	варить	смачне	варення.
Карина	чистить	червоне	яблуко.

2 Вірш. Тема вірша. Головна думка

ВАРЕННЯ

Про це здогадаються й діти:
Варення від слова — «варити».
Варення буває: грушéве, і я́блучне, і черешнéве,
Суни́чне, сливóве, айвóве, і ще — уяви! — гарбузóве...
Тож ми за родинним звичаєм —
Бо в нас таки дружна рідня —
Шануєм його, привічаєм:
З м'якенькою булкою, з чаєм,
Із сиром, з млинцями — щодня!

Григорій Фалькович

3 Редагуємо

З фруктів я найбільше люблю морозиво.

ПОВТОРЮЄМО. РЕЧЕННЯ

1 Прочитай. Хто з дітей записав слова, а хто — речення?

Марина	Микита	Максим
Художник, картина, фарби, малює.	Художник пише картину фарбами.	Що малює художник?

Зі слів ти можеш скласти речення.
Речення виражає закінчену думку.
Слова в реченні пов'язані між собою.

Я складаю речення зі слів.

2 Прочитай. Вибери і запиши речення. Поясни свій вибір.

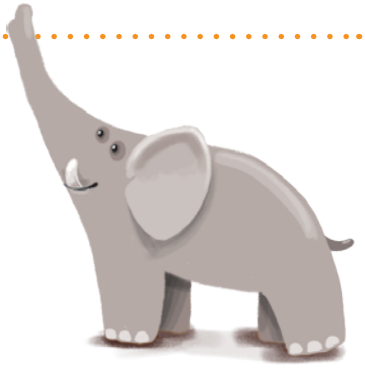

1. Я люблю малювати тварин.
2. У лісі виросли.
3. У нашому зоопарку живе слон.
4. Настала потім весела раптом

3 Склади і запиши речення з поданих слів. Чим схожі речення і чим відрізняються?

1. Олеся, котика, малює.
2. Читає, газету, дідусь, свіжу.
3. Собака, свіжу, їсть, ковбасу.
4. Осінь, золота, настала.

4 Вірш. Тема вірша. Головна думка. Порівнюємо вірш і малюнок

В мене є така картина —
краща від усіх!
Не картина — дивина.
Над горою — низина.
Спіють яблука, малина,
зверху валить сніг.
На гілках сидять зайчата,
по ставку пливуть курчата.
Їжаки летять.
За *Платоном Вороньком*

- Що дивного в картині? Чому ти вважаєш це дивним? Чи можна назвати картину небилицею? А вірш?

ПОВТОРЮЄМО. ТЕКСТ

Текст — це два або більше речень. Речення в тексті пов'язані між собою за змістом. Ти можеш визначити тему і головну думку тексту та дібрати заголовок.

1 Хто з дітей написав текст? Яка тема тексту? Для чого написали цей текст?

Софія	Микита	Вероніка
Я малюю червоне сонечко. 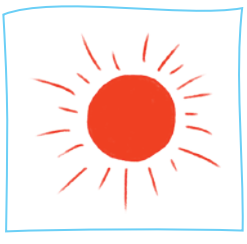	Я малюю синє небо. Млинці дуже смачні. На небі — червоне сонечко. 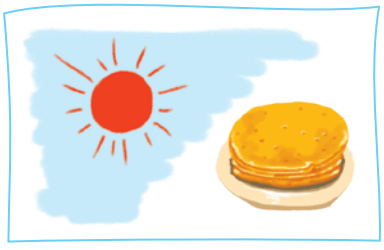	Я малюю картину. На ній синє небо і червоне сонечко. У небі летить повітряний змій.

2 Прочитай речення. Якщо їх об'єднати, чи вийде текст? Чому? Вилучи «зайве» речення. Визнач тему і головну думку тексту. Добери заголовок. Спиши виділене речення.

1. **Над зеленим лугом літали два метелики. Один білий, а другий червоний.**
2. Зустрілися, сіли на зеленому листочку та й хваляться. Білий метелик каже: «Мої крильця красивіші, бо я схожий на білу хмаринку».
3. Я люблю кататися на велосипеді.
4. А червоний метелик і собі хвалиться: «Ні, мої крильця красивіші, бо я схожий на сонце».
5. Зайшло сонце. Настала ніч. Обидва метелики посіріли.

Василь Сухомлинський

Речення в тексті поєднуються в певній послідовності.

3 Запиши речення так, щоб вийшов текст.

У Лариси і Микити є кольорові фарби.
У метеликів яскраві крильця.
Діти малювали метеликів.

4 Вірш. Заголовок

ЮРАСЕВА ІГРАШКА

Киця спить на кожушку,
пташенятко — на пушку,
сірий зайчик — на обніжку,
а Юрасик наш у ліжку.
Біля нього півник ліг,
чорні очі — сам, як сніг;
тільки півник спать не хоче:
не заплющуються очі.

Галина Демченко

5 Редагуємо

Ця картина залізла в моє серце.

РОЗДІЛ 2. ЗВУКИ І БУКВИ

ЗВУКИ. КАЗКИ НАРОДІВ СВІТУ

Ти чуєш багато звуків. Звуки є немовні і мовні. Ти вимовляєш різні звуки: голосні, які утворюються за допомогою голосу, і приголосні, які утворюються за допомогою голосу та шуму.

1 Загадка

У нього є чотири лапки,
і кігтики, як дряпки.
Він нявчить, муркоче,
впіймати мишку хоче.

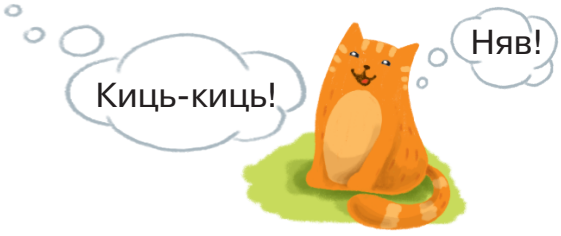

Які слова допомогли знайти відгадку? Скільки звуків у слові-відгадці? Пригадай, як котик нявчить. Це немовні звуки. Якщо слово «няв» вимовляєш ти — це звуконаслідування, коли ми за допомогою звуків мови передаємо немовні звуки. Як ти кличеш котика? Киць — це слово-вигук.

2 Спиши слова. Вимов кожний звук у словах.
Склади речення з двома словами.
Добери слова до поданих схем.

Лев, тигр, рись, пантера, кіт, кицька, котик.

3 Казка. Тема. Головна думка. Заголовок. Характеристика героя

УЧЕНИЙ КІТ

Кажуть, що колись в Палермо (місто в Італії) жив принц. Він навчив коня їсти м'ясо, собаку — сіно, а віслюка — танцювати. Але найбільше принц пишався своїм розумним котом. Десять років привчав принц кота не бути котом. І нарешті вирішив показати його своїм друзям. Вони радо погодилися. А один з них все ж вирішив узяти в кишеню мале мишеня.

- Про що ви дізналися? Що буде далі?

Наступного дня всі гості зібралися в палаці. Там був пишний стіл. А посеред столу на задніх лапах стояв пухнастий кіт і тримав у лапках свічку. Почали розносити страви. А кіт і вусами не повів. Гості були в захваті. Аж тут один із друзів принца дістав з кишені мишеня і пустив його під свій капелюх. Мишеня спочатку причаїлося під капелюхом, а потім виставило свою мордочку.

- Про що ви дізналися? Що буде далі?

Мудрий кіт побачив мишу і вмить забув усе, чого вчив його хазяїн. Свічка полетіла вбік, задзвенів побитий посуд. Прудкий кіт схопив мишу і втік. Усі засміялися, а принц почервонів.

За мотивами італійської народної казки

- Випиши слова, які описують котика. Запиши звукові схеми двох слів.

ЗВУКИ І БУКВИ. АБЕТКА

Звуки мови ти можеш позначити буквами.
Букви — це умовні знаки.
Букви ти можеш побачити і написати .

1 Розглянь малюнки. Коли діти чують і вимовляють звуки мови, а коли вони бачать і пишуть букви? Розіграй діалоги.

2 Прочитай речення. Знайди відповідний малюнок у завданні 1. Спиши два речення, замінивши одне зі слів на вибір. Підкресли імена дітей. Як пишуться імена?

1. Оленка і Назар збирають пірамідку.
2. Олег читає казку.
3. Катруся пише букви.
4. Іванко пригощає Яну яблуком.

Якщо ти запишеш букви в певному порядку, то вийде абетка. В українській абетці 33 букви.

ЯК ЗАПИСАТИ СЛОВА ЗА АБЕТКОЮ

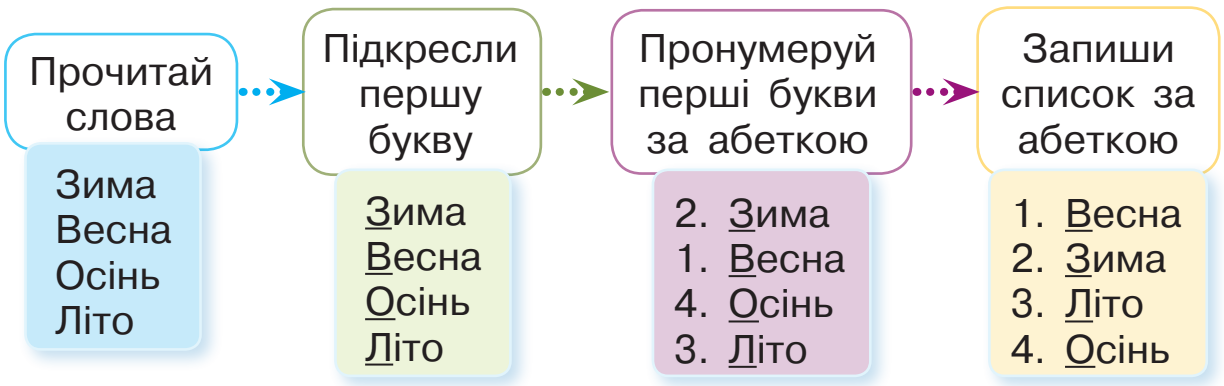

3 Запиши слова за абеткою. Знайди слово до схеми.

Пірамідка, книга, яблуко, абетка, буква.

4 Редагуємо

Мої найкращі подруги — мої однолітки: Софійка, Єва і бабуся.

АБЕТКА. СЛОВНИКИ

1 Поясни значення слів. Запиши їх за абеткою.

Буква, алфавіт, звук, словник.

2 Редагуємо

- Запиши слова правильно. Як перевірити правопис слів?
  Транвай, тралейбус, афтобус, самакат, виласипед.

  Довідка. Автобус, велосипед, самокат, трамвай, тролейбус.
- Учні записали речення. Знайди і виправ помилки. Що потрібно знати, щоб їх виправити? Як перевірити, чи правильно вжите слово?

Словник — книга, у якій подано перелік слів певної мови. Слова в словнику записують за абеткою чи темою.

3 Розглянь словники. Дізнайся про їх призначення. Розкажи, у яких випадках ти використаєш словник. Чому для цього важливо знати абетку?

Я можу дізнатися, як правильно писати слово.

Я можу дізнатися про значення слова.

4 Прочитай слова. Назви їх одним словом. Яке слово «зайве»? Створи список слів за абеткою. Дізнайся про значення незрозумілих слів.

Миска, тарілка, кухоль, склянка, пательня, виделка, ложка, горщик, шкарпетка.

КАЗКИ НАРОДНІ ТА АВТОРСЬКІ

Хто пише казки?

Казки переповідали багато разів, і тому авторів багато. Казки придумував народ.

Казки пишуть письменники. У казки є автор. Тому казки авторські.

Є казки, які створив народ, а переказали відомі письменники.

1 Казка. Тема. Головна думка. Герої. Читання в ролях

ЛИСИЧКА І ЖУРАВЕЛЬ

Лисичка з Журавлем **покумалися**. От Лисичка і кличе Журавля до себе в гості. Наварила кашки з молочком, розмазала тонесенько по тарілці та й каже:

— **Живи́ся**, кумочку, **не погордуй**! Сама варила.

Журавель стук-стук дзьобом — нічого не спіймав. А Лисичка тим часом лиже та й лиже кашку, аж поки сама все не з'їла. А коли кашки не стало, вона й мовить:

— Вибачай, кумочку, більше не маю вас чим гостити.

— Спасибі й за те. А ти б до мене завтра завітала!

— Добре, прийду, чому не прийти, — мовить Лисичка.

На другий день приходить Лисичка, а Журавель наварив м'яса, бурячків, картопельки, зложив у високе горнятко з вузькою шийкою.

— Живися, кумонько! Не погордуй, люба моя, — припрошує Журавель.

Лисичка встромляє голову до горнятка — не йде голова! Пробує лапою — годі витягнути. А Журавель дзьоб-дзьоб у горнятко, поки всього не виїв.

— Вибачайте, кумонько, — **чим хата багата, тим і рада**, а більше на сей раз нічого не розстарав.

Розсердилася Лисичка та більше з журавлем **приязнь не водила**.

За Іваном Франком

- Поясни значення виділених слів.
- Дискусія. Чи були Лисичка і Журавель друзями?

ГОЛОСНІ ЗВУКИ. ПОЗНАЧЕННЯ ЇХ БУКВАМИ

В українській мові шість голосних звуків:
[а], [о], [у], [и], [і], [е].
Щоб їх записати, ти використовуєш 10 букв:
а, о, у, и, і, е, я, ю, є, ї.

1 Прочитай вірш. Назви героїв вірша. Розіграй діалог.

Каже білочці **їжак**:
«Як ти можеш жити так?
Та ж на спиночці
твоїй жодної **колючки**,
А в гущі лісовій
ходять всякі злючки.»
Білочка хмикнула: «Пусте,
що гладенька **спинка**,
Бережуть мене проте
і **сосна**, й **ялинка**.»

Петро Сорока

- Чому у білочки немає колючок?
- Прочитай виділені слова. Скільки голосних звуків у кожному слові? Якими буквами вони позначені?

Букви я, ю, є позначають два звуки на початку слова і складу.

2 Вимов слова. Запиши слова в два стовпчики. Познач звуки [а], [у], [е] знаком •, звуки [йа], [йу], [йе] — знаками ═ •.

Яблуко, маля, буряк, м'ята, юшка, люблю, в'юн, калюжа, єнот, синє, в'є, давнє.

Один звук: [а], [у], [е]	Два звуки: [йа], [йу], [йе]
Маля, …	Яблуко, …

3 Спиши. Підкресли в парі слово, у якому букви **я**, **ю**, **є** позначають два звуки [йа], [йу], [йе].

Буряк — бур'ян, ягоди — малята, юнак — тюлень, зозуля — яблуко, лілія — мушля, єнот — літнє, співає — вечірнє.

Буква **ї** завжди позначає два звуки [йі].

4 Запиши слова з буквою ї. Познач звуки [йі] знаками = •.

Мій — мої, твій — твої, вія — вії, лілія — лілії, лінія — лінії.

5 Редагуємо

Їжак і жаба допомагають садівнику поїдати комах.

КАЗКИ НАРОДНІ ТА АВТОРСЬКІ. АБЗАЦ

1 Тема. Головна думка. Герої. Послідовність подій. Переказуємо

ЛИС І КІТ

Початок. Зустріч

Одного разу в лісі кіт зустрів лиса й подумав: «Лис такий розумний, його весь світ шанує».

Подія 1. Розмова

От кіт і каже:

— Добрий день, пане лисе! Як вам живеться? Як ваше здоров'ячко?

Лис довго мовчав, думав: відповідати чи ні. Нарешті сказав:

— Ти запитав мене, як мені живеться? Та хто ти такий? Що ти вмієш?

— Коли на мене нападуть собаки, я вмію видряпатись на дерево і врятуватися від них.

— І оце все? — сказав лис. — А в мене є мішок хитрощів. Шкода тебе. Ходи зі мною, я навчу тебе, як рятуватися від собак.

Подія 2. Небезпека

А тим часом з-за пагорба з'явився мисливець з собаками. Кіт миттю видряпався на дерево і сховався на самому вершечку, серед густого листя.

— Розв'яжіть свій мішок з хитрощами, пане лисе, швиденько розв'яжіть! — гукнув він лисові.

Кінцівка. Зайвий мішок

Та було вже пізно. Собаки наздогнали лиса й схопили його.

— Ех, пане лисе, — мовив кіт, — не допоміг вам мішок хитрощів. А якби ви вміли видряпуватись на дерево так, як я, то нічого б вам не сталося.

За мотивами казки братів Грімм

- Перекажи казку, користуючись «лінією часу».

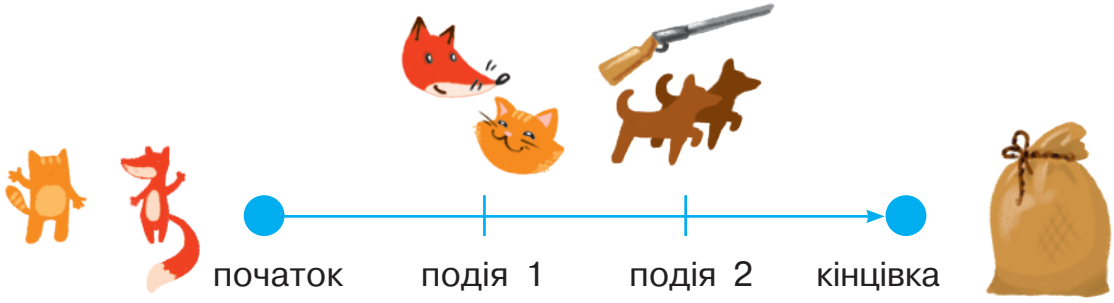

- Запиши речення, доповнюючи їх словами з дужок. Визнач у словах голосні звуки.

У лісі кіт зустрів … (мишу, лиса, мисливця).
У лиса був … (кошик, гаманець, мішок) хитрощів.

ПОЗНАЧЕННЯ М’ЯКОСТІ ПРИГОЛОСНИХ ЗНАКОМ М’ЯКШЕННЯ Ь. ПЕРЕНОС СЛІВ З Ь І ЬО

Знак м’якшення **ь** **НЕ** позначає звука. Навіщо тоді він є?

Твердий приголосний [л] — л

Він дуже потрібний. Чому? Буква **л** позначає твердий приголосний звук, а дві букви **ль** — м’який приголосний [л′].

М’який приголосний [л′] — ль

1 Прочитай слова. До якого слова немає малюнка? Чим вони схожі? Чим відрізняються? Познач м’які приголосні звуки знаком ═.

галка — галька
лан — лань
мілка — мілька

2 Спиши. Відшукай слова зі знаком м’якшення. Познач м’який приголосний перед знаком м’якшення.

У метелика біленькі крильця. Василько сів на маленький стільчик. Вітерець підняв легеньку пір’їнку. Сіренький заєць їсть морквинку.

Не відривай букву **ь** від попередньої букви, коли переносиш слово з рядка в рядок.
Наприклад: кіль-це, паль-ці, апель-син.

3 Поділи слова для переносу.

Зразок. Кіль-це, … .	*Зразок*. Пиль-ний, … .
Бильце, дзеркальце, кулька, батько, вишенька, донька, лялька, пальто.	Овальний, сильний, маленький, легенький, м’якенький, парасолька.

При переносі слів із рядка в рядок буквосполучення **ьо** не розривається. *Наприклад:* мальо-ваний.

4 Поділи слова для переносу. Яке слово не можна поділити для переносу? Чому? Знайди слово до схеми.

Мальований, польовий, сьогодні, льон,
кольори, кольоровий, польоти, бадьорий, працьовитий.

5 Запиши речення, замінюючи виділені слова словами з довідки.

Польовий **льон синього** кольору. Сьогодні **сонячний деньок**. У коробці лежать **кольорові олівці**.

Довідка. Мак, червоного, дощовий,
день, сині, зелені, ручки, фломастери.

6 Письмо для себе

Напиши кілька речень про свою улюблену квітку.

ВІРШ. РИМА

Коли поети пишуть вірші, вони добирають співзвучні слова. Такі слова розміщують наприкінці віршованого рядка. Це **рима**.

1 Прочитай рядки віршів. Знайди останнє слово рядка. На що ти звертаєш увагу, «дописуючи» вірш? Чому?

Бегемот розкрив свій рот,
Хоче з'їсти … (кашу, пташку, яблуко, бутерброд, компот)

У маленької Оксани
Є прудкі новенькі … (лижі, ковзани, олівці, сани, банани)

Вийшов півник на подвір'я,
Показав барвисте … (хвіст, пір'я, повір'я, гребінець)

2 Вірш. Заголовок. Головна думка. Театралізуємо

ДИВНА ЗВИЧКА
(*скорочено*)

Що б мені не говорили
хто з батьків чи вчителів, —
я на все шукаю рими,
ніби хтось мене завів...
Скаже тато: — Як уроки? —
Я йому: — Летять сороки!
Скаже мама: — Ти поїв? —
Я їй тут же: — Сто корів!
Вчитель каже:
— Йди до дошки! —
Я і тут: — Варення ложка! —
Вчитель: —
Що учив ти вдома? —
Я у відповідь: — Солому!
— Ставлю «два»! — підводить очі.
— Ква! — кажу я, хоч не хочу...
<...>
Вже й мені це все набридло,
та чомусь до голови
знову лізуть рими й рими,
хто б і що б не говорив...
Ви питаєте: що ж буде?
Я і сам багато думав
і скажу вам по секрету:
мабуть, буду я поетом!

Анатолій Костецький

- Про яку дивну звичку може розповідатися у вірші? Чому?
- Запиши слова зі знаком м'якшення. Поділи їх для переносу.

3 Письмо для себе

Чи є в тебе дивні звички? Напиши про це.

ПЕРЕНОС СЛІВ З Й І ЙО

При переносі слова з рядка в рядок не відривай букву **й** від попередньої букви. *Наприклад:* чай-ка, лій-ка.

1 Поділи слова для переносу.

Зразок. Чай-ка, … .	*Зразок*. Ліній-ка, лі-нійка, … .
Сойка, змійка, лійка, зграйка, двійка, зайчик.	Лінійка, копійка, сімейка, хазяйка, райдуга, соловейко.

2 До якого слова немає малюнка? Чим схожі і чим відрізняються слова? Поділи слова для переносу.

Майка, чайка, лайка, гайка, зайчик.

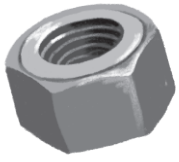

При переносі слова з рядка в рядок не розривай буквосполучення **йо**. *Наприклад:* ра-йон, бо-йовий.

3 Поділи слова для переносу. Які слова не можна поділити?

Зразок. Га-йок, … .	*Зразок*. Ма-йорить, майо-рить, … .
Район, йогурт, йод, бульйон, майор, йорж.	Бойовий, серйозний, знайомий.

- Склади речення з двома словами на вибір.

4 Текст. Тема тексту. Зачин, головна частина, кінцівка

ЙОГУРТ

Бабуся готує сніданок: кашу з родзинками, печене яблуко і мій улюблений вишневий кисіль. Але я люблю на сніданок йогурт. І наша лайка Йоська також.

Сьогодні вранці бабуся пішла на роботу, а ми з Йоською вирішили готувати йогурт. Я теж хазяйка. Ви знаєте, що йогурт готують з молока? Я взяла пляшку молока, закваску в маленькій баночці і термос. А далі…

- Як ти гадаєш, що буде далі?

А коли з роботи повернулися тато з мамою, а потім і бабуся, ми…

- Як ти гадаєш, що буде далі?
- Скільки частин у тексті? Перелічи їх. Дай назву кожній частині тексту. Склади 2–3 речення до другої частини.
- Випиши слова з буквою **й**. Поділи їх для переносу.
- Запиши ввічливі слова. Коли ти їх уживаєш?

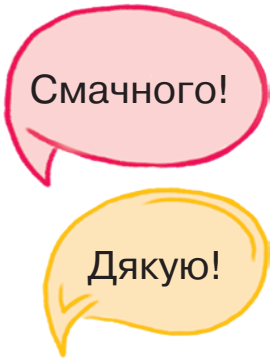

ДЗВІНКІ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

1 Прочитай слова. Вимов звуки, які позначають виділені букви. Які з них ти вимовляєш за допомогою голосу і шуму, а які — тільки шуму?

жа**б**ка — **ш**а**п**ка	ду**б** — су**п**
злива — **с**лива	ка**з**ка — ка**с**ка
ґава — **к**ава	**г**уска — **х**устка

Дзвінкі приголосні утворюються за допомогою голосу і шуму , глухі — за допомогою шуму .

Я знаю, що деякі дзвінкі і глухі приголосні можуть утворювати пари.

Дзвінкі	[б]	[г]	[ґ]	[д]	[д′]	[з]	[з′]	[ж]	[дж]	[дз]	[дз′]
Глухі	[п]	[х]	[к]	[т]	[т′]	[с]	[с′]	[ш]	[ч]	[ц]	[ц′]

А деяким звуками пари немає.

Дзвінкі	[в]	[л]	[л′]	[м]	[н]	[н′]	[й]	[р]	[р′]	—
Глухі	—	—	—	—	—	—	—	—	—	[ф]

2 Прочитай слова. Вимовляй правильно.

Вимовляй дзвінко		**г — [х]**
хліб — бі<u>б</u>	гри<u>б</u>ки — ри<u>б</u>ки	легко
горо<u>д</u> — холод	ка<u>з</u>ка — ука<u>з</u>ка	нігті
сні<u>г</u> — пері<u>г</u>	ду<u>ж</u>ка — сму<u>ж</u>ка	кігті
ні<u>ж</u> — рі<u>ж</u>	тра<u>в</u>ка — ла<u>в</u>ка	вогко

3 Прочитай. Вибери з дужок потрібні слова. Запиши речення.

1. Ґава в'є гніздо ... (на ґанку , у ґрунті , на аґрусі).

2. У коробці лежали ... (ґудзики , дзиґи , ґердани).

3. Гуси ... (каркали, тьохкали, ґелґотіли).

ДЗВІНКІ ТА ГЛУХІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

1 Учителька попросила назвати глухі приголосні звуки. Хто з дітей правильно виконав завдання? Як утворюються глухі приголосні?

[д], [б], [в], [л], [м], [н], [р], [з], [ж].

[с], [ш], [ф], [х], [к], [т], [ч].

[л], [т], [к], [р], [в], [г].

2 Випиши слова в три стовпчики. У перший запиши слова, у яких усі приголосні дзвінкі, у другий — де дзвінкі і глухі приголосні, а в третій — усі глухі.

Качка, ґанок, олівець,
фарби, малюнок,
дерево, дзиґа, кіт,
книжка, мишка.

3 Прочитай слова парами. Як вимовляються перші звуки в словах? Запиши три пари слів на вибір і звукові схеми до них.

фіалка — хвіртка	ферма — хвала	фазан — хвалько
фонтан — хвоя	фігура — хвіст	фігура — хвиля

4 Зістав слова у стовпчиках. Чим вони схожі? Чим відрізняються?

фотограф
фотографує
фотоапарат

футбольний
футбол
футболіст

- Прочитай і відредагуй записані речення.

Фотограф фотографує футбол. Футболіст показує фото. На столі лежить футбол. Софія грає футбольною світлиною. Футболіст футболить м'яч.

5 Письмо для себе

Напиши про свою улюблену справу.

ПЕРЕНОС СЛІВ ЗІ ЗБІГОМ ПРИГОЛОСНИХ. ВІРШ. ГОЛОВНА ДУМКА

Є слова, в яких збігаються приголосні звуки. Вони переносяться по-різному. *Наприклад, фар-ба, фа-рба, зір-ка, кач-ка, ка-чка, мор-ква, морк-ва.*

1 Поділи слова для переносу.

Зразок. Гір-ка, … .	*Зразок.* Час-ник, ча-сник, … .
Дірка, цукерка, халва, гарбуз.	Картопля, капуста, редиска, огірки, морква.

2 Вірш. Тема вірша. Головна думка. Художні засоби: пестливі слова

Котик пік **оладки**,
в нього білі **лапки**,
вушка золотисті,
мордочка у **тісті**.

Спершу взяв з долівки
пляшечку **олійки**.
Потім із полиці —
дрібочку кориці.

Потім сів на **ґанку**
почекать Іванку —
щоб Іванка мила
жабці подзвонила:

бо голодну **жабку**
стало котку жалко.
Хоче жабку звати,
щоб почастувати.

Замісити тісто

- борошно
- кефір
- яйця
- цукор
- сіль
- сода

Змастити олією

Пекти

Посипати корицею

- Спиши перші чотири рядки вірша. Випиши з вірша виділені слова. Поділи їх для переносу з рядка в рядок.

ЗВУКИ [дж], [дз], [дз']. ПЕРЕНОС СЛІВ ЗІ СПОЛУЧЕННЯМИ БУКВ ДЖ, ДЗ

1 Хто або що які звуки видає? Складі і запиши речення.

дзижчить
дзвонить
дзеленчить
дзюркоче

Зразок. Над квіткою дзижчить бджола.

- Додай склад **за** на початок слова — назви дії. Як змінилося значення слова?
- Як перенести слова зі сполученням букв **дж** і **дз**?

Не розривай буквосполучення дж, дз, які позначають один звук [дж], [дз], [дз']. *Наприклад: си-джу, ґу-дзик.*

2 Поділи слова для переносу.

Зразок. Бджо-ла, … .	*Зразок.* Ґу-дзик, … .
Сиджу, ходжу, заходжу, джміль, джмелик, джмелиний, бджолиний.	Ґедзик, кукурудза, подзвонив, посаджу, задзюрчав, найдзвінкіший.

3 Що я роблю? Продовж речення. Виділені слова поділи для переносу.

Я захо**дж**у в школу.

Я знахо**дж**у клас.

Я вихо**дж**у зі школи.
Додому я їж**дж**у автобусом.

Я си**дж**у на уроці.

Я са**дж**у рослину.

4 Факти і думки

ВЕЛЕТЕНСЬКЕ ДЗЕРКАЛО

Кожного дня ти дивишся в дзеркальце. У Південній Америці є дзеркальне озеро. Воно віддзеркалює хмари, літаки, повітряні кулі. Чому? Тому що воно величезне.

Спочатку це було велике солоне озеро. Потім воно висохло. Дно озера залишилося рівним і гладким. Коли на його поверхню потрапляє трохи води, воно стає справжнім дзеркалом.

ОСІНЬ. ДОЩОВА СТОРІНКА

1 Усна народна творчість. Пісенька-закличка. Рима.

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі **борщику**
в новому **горщику**.
Та поставлю на **вербі**,
щоб не з'їли комарі.
Буде вам, буде й нам,
буде всім комарам.

Як правильно?
Вікно (закрити, зачинити, заплющити)

- Запиши звукові схеми виділених слів. Пригадай: буква **щ** позначає два звуки [шч].

2 Текст

ЯК НАРОДЖУЄТЬСЯ ДОЩ?

Пригріє сонечко. Від його тепла все швидко висихає. Краплинки води перетворюються на пару. Водяна пара легка. Вона піднімається вгору і збирається в хмаринки. Високо в небі холодно і водяна пара перетворюється на краплинки води.

Дме вітер і жене хмарки по небу. Хмарки скупчуються. Краплинки падають на землю, в річки та озера. Йде дощ.

3 Вірш. Автор

СОЛОВЕЙКО ЗАСТУДИВСЯ

Дощик, дощик, ти вже злива!
Плаче груша, плаче слива.
Ти періщить заходився,
Соловейко застудився.
А тепер лежить під пледом,
П'є гарячий чай із медом.

Ліна Костенко

4 Казка. Заголовок. Головна думка. Будова тексту. Театралізуємо

ПАРАСОЛЬКА

ЗАЧИН

Одного похмурого ранку мама будила Марка, а йому так не хотілося вставати!

ГОЛОВНА ЧАСТИНА

Він розплющив одне око, побачив, що надворі йде дощ.

— Не хочу до школи, дощ падає...

— А я хочу, — раптом почув Марко чийсь тихенький голосочок. — Я люблю дощ.

— Ти хто?!

— Я — парасолька. І мені вже набридло сидіти в шафі...

Марко розплющив уже обидва ока, миттю зіскочив з ліжка, відчинив шафу і дістав свою синю парасольку. Кольорові автомобільчики на ній ніби чекали, щоб кудись поїхати.

— Збирайся швидше, хочу під дощ! — наказала парасолька.

— Ти вмієш розмовляти... — вражений Марко відразу почав одягатися.

Дощ лив як з відра. Хлопчик у своїх яскраво-синіх чоботах чалапав за мамою й тихенько розмовляв з парасолькою:

— А чому ти так любиш дощ?

— Бо він схожий на музику. Послухай, як стукають краплі по підвіконнях, подивися, якими чудесними бульбашками скачуть по калюжах. І найголовніше: без мене ти змок би до нитки, — пояснила парасолька. — Ти можеш застудитися, а я ні. Тому мені подобається тебе оберігати.

У школі Марко розклав парасольку сохнути в кутку класу, серед інших парасольок.

«Цікаво, чи й вони такі ж чарівні, як моя?» — подумав хлопчик і побіг до друзів. Про ранкову пригоду він не розповідав нікому. Хто б повірив, що парасолька розмовляє?

Увечері, коли Марко йшов із татом додому, вітер раз у раз намагався видерти парасольку з рук.

— Тепер я тебе захищаю, — прошепотів Марко.

Та хоч як міцно хлопчик тримав парасольку, вітер таки висмикнув її з рук і поніс вулицею. Парасолька пролетіла кілька метрів, впала в калюжу і загойдалася на хвильках. Вона була мов кораблик — зі щоглою, але без вітрил.

КІНЦІВКА

— Важкий у тебе видався день, — співчутливо говорив хлопчик, миючи під душем кольорові автомобілі на синій тканині.

— Зате я нині політала і поплавала, — задоволено промовила парасолька. — Мені так сподобалося!

— І мені дуже сподобалося ходити з тобою до школи, — усміхнувся Марко.

Наталка Малетич

М’ЯКИЙ ПОДОВЖЕНИЙ ПРИГОЛОСНИЙ ЗВУК

1 Порівняй слова. У яких словах один зі звуків вимовляється подовжено? Як записали цей звук?

Колос — колосся, корінь — коріння, дозвіл — дозвілля, ліс — узлісся.

Є слова, в яких м’який приголосний звук вимовляється довше, ніж інші звуки слова. Такий звук називають подовженим. Щоб позначити м’який подовжений приголосний, пиши дві однакові букви: НН.

Наприклад: читання.

2 Прочитай речення, розглянь малюнки. Хто про що говорить?

У мене русяве волосся.

У мене житнє колосся.

У мене нове взуття.

У мене рум'яне обличчя.

У мене цілюще зілля.

У мене дивне коріння.

2 Утвори слова за зразком.

Читати — читання
малювати — ...
запитати — ...
змагатися — ...
знати — ...
уміти — ...

3 Факти і думки

ЛАТАТТЯ БІЛЕ

Лата́ття біле — це водна рослина. Мільйон років тому вона виглядала так само, як і тепер. Міцним корінням латаття кріпиться до дна водойми. Широке листя плаває по воді. Листя блискуче, гладке́, наче вкрите плівкою. Природній восковий наліт оберігає листочки від гниття у воді. Квітка латаття — біла із жовтою серединкою. Після запилення комахами квітка в'яне. Виростає плід. У ньому — чорне насіння. Коли плід зігниє, на поверхні води плавають насінинки. Це рідкісна рослина, вона занесена в Червону книгу України. У народі латаття біле називають русалчин цвіт.

М’ЯКИЙ ПОДОВЖЕНИЙ ПРИГОЛОСНИЙ ЗВУК. ПЕРЕНОС СЛІВ

Ти можеш поділити слова із м’яким подовженим приголосним **на склади** так: *взу-ття, зі-лля, чи-та-ння.*
Ти можеш поділити слова з м’яким подовженим приголосним **для переносу з рядка в рядок** так: *взу-ття, взут-тя.*

1 Поділи слова:

- на склади
- для переносу з рядка в рядок

Зразок. Жи-ття, … .	*Зразок.* Корі-ння, корін-ня, … .
Взуття, гілля, знання, шиття, сміття, запитання.	Читання, обличчя, малювання, волосся, насіння.

2 Для чого ці предмети?

Рушник потрібний, щоб витирати обличчя.
Гребінець потрібний, щоб розчісувати волосся.
Щітка потрібна, щоб чистити взуття.

3 Що не так? Запиши правильно.

Смачне волосся, русяве варення, рум’яне взуття, гумове запитання, коротке обличчя, довге гілля, зелене життя.

4 Що любиш ти? Запиши. Постав наголос у словах з м’яким подовженим приголосним.

Я люблю читання. Я люблю виконувати завдання.
Я люблю малювання. Я люблю цікаві запитання.

Зразок. Я люблю малювання, тому що…

ОПОВІДАННЯ. ЗАГОЛОВОК

1 Тема. Заголовок. Головна думка. Головний герой

Більшість людей ходять ногами. У мене ноги не ходять, тому мені потрібний інвалідний візок. Є візки, які рухаються автоматично за командою з пульта. А мені доводиться крутити колеса руками. Або мене може хтось везти.

У мене чудовий візок. Його дизайн я придумав сам. Колеса візка блакитні, бо це мій улюблений колір. Коли я рухаюсь, миготять лампочки, які прикріплені до коліс. Позаду — сумка-портфель для підручників та інших речей. Є навіть кріплення для парасольки. Мені ніколи не буває самотньо. Мій візок завжди зі мною: у школі, вдома та навіть у ванній кімнаті. Не знаю, що б я робив без нього.

Усі діти раді бачити мене та мої колеса в школі. Але вони ніколи не запрошують мене погратися. Може, вони бояться

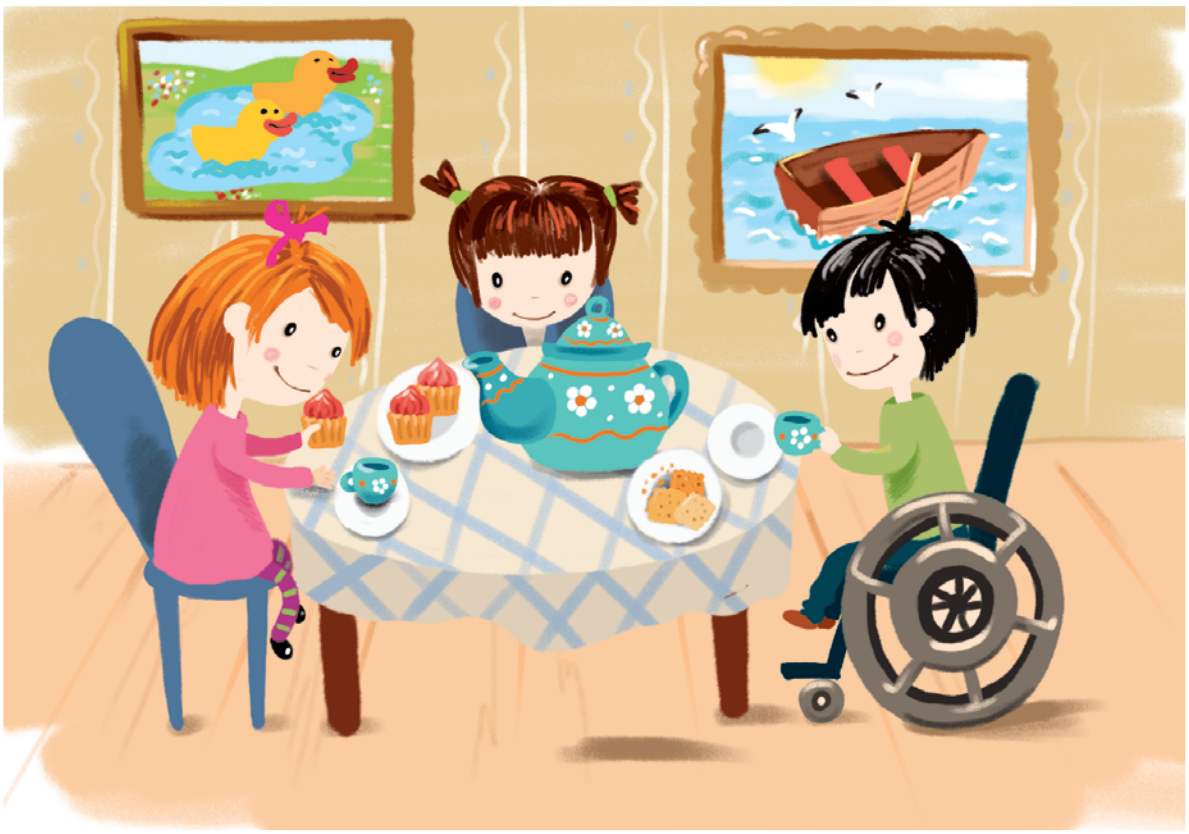

мого візка? Може, вони думають, що теж перестануть ходити, якщо наблизяться до мене? А може, вони думають, що мені складно грати і дбають про мене? А може, бояться, що я зіпсую їм гру? Але я хочу бути таким, як усі! Хочу гратися з іншими і бути щасливим!

Оскільки я не можу пересуватися на візку сходами, мені вкрай потрібно було навчитися користуватися пандусом. Мені було страшно і дуже важко, іноді навіть хотілося плакати. Але я не міг собі цього дозволити і продовжував працювати. Спочатку здавалося, що я ніколи цього не навчуся. День у день я намагався підніматися. І нарешті піднявся... Я можу.

Це нормально — побоюватися складних речей. І це нормально, що комусь потрібно прикладати більше зусиль, ніж іншим. Але, якщо я буду наполегливо працювати, я навчуся.

Одного разу після занять я дивився, як сусідські діти грали в баскетбол. Я подумав: «Якщо я навчуся вправно рухатися у візку, то діти це побачать і запросять мене грати з ними».

До справи! Я почав тренуватися щодня. Мені навіть потрібно було вдягати рукавички, бо на долонях з'явилися мозолі. Коли я навчився вправно керувати візком, я почав тренуватися грати в баскетбол. Про правила я знав, бо дивився гру дітей. А вести м'яч і кидати його в кошик не вмів.

Я навчився бити м'яч спочатку однією рукою, а потім — іншою. Тато поставив для мене спеціальні конуси, щоб я міг їх об'їжджати, коли веду м'яч. Це було нелегко. Я ніколи не забуду той день, коли вперше влучив м'ячем у кошик. Спершу я грав проти мами і тата, і завжди програвав, але не засмучувався. Навпаки — мені було весело грати. А потім я почав грати в баскетбол і з дітьми. Тепер у нас своя баскетбольна команда.

Не має значення, що я в інвалідному візку, я знаю, що я можу багато з того, що можуть інші діти. Це для мене щастя. Тепер я точно знаю, що інші діти не бояться мене й мого візка, бо я такий самий, як і вони.

За Дженіфер Мур-Малінос

АПОСТРОФ

1 Прочитай слова. Чітко вимовляй усі звуки. Чим відрізняється вимова ря і р’я?

мо**ря** — подві**р’я** бу**ря**к — бу**р’я**н зо**ря** — сузі**р’я**

- Як називають знак ’, який стоїть після **р** перед **я**?

Апостроф — це знак. Він показує, що приголосний звук перед апострофом твердий, а букви **я**, **ю**, **є** позначають два звуки.

2 Визнач, у яких словах потрібно написати апостроф. Після яких букв пишеться апостроф? Перед якими буквами?

Б..є м..яч

п..ю чай

в..ють солов..ї

Апостроф пишеться після букв б, п, в, ф, м, р, перед буквами я, ю, є, ї, які позначають два звуки [йа], [йу], [йе], [йі].

3 Відгадай, хто або що це. Запиши слова з апострофом. Складі речення з двома словами.

З’їв м’ясо, п’є молоко, м’яка шерсть, живе на подвір’ї.
В’є гніздо, б’є дзьобом, п’є воду, з’їв черв’яка.
Кам’яні стіни, дерев’яні вікна, олов’яні ручки.

АПОСТРОФ. ПЕРЕНОС СЛІВ

1 Хто правильно відповів на запитання?

Коли я пишу апостроф у слові м’ята, то це означає, що...

звук [м] — м’який приголосний, буква **я** позначає два звуки [йа].

звук [м] — твердий приголосний, буква **я** позначає один звук [а].

звук [м] — твердий приголосний, буква **я** позначає два звуки [йа].

2 Знайди схему до слів в’ють і в’є.

3 Назви птахів. Спиши назви птахів та їх пташенят.

Голуб’яче гніздо	**Гороб’яче гніздо**	**Солов’їне гніздо**	**Ластів’яче гніздо**
Голуб — голуб’я — голуб’ята	Горобець — гороб’я — гороб’ята	Соловей — солов’я — солов’ята	Ластівка — ластів’я — ластів’ята

4 Прочитай текст. Випиши слова з апострофом. Поділи їх для переносу.

Птахи в'ють різні гнізда. Голуб'яче гніздо нагадує купку гілок. З соломи, м'яких травинок і пір'я побудовано гороб'яче гніздо. Солов'їне «трав'яне» гніздо ти можеш знайти в кущах чи траві. А ластів'яче гніздо з торф'яного ґрунту чи м'якої глини кріпиться під солом'яною стріхою чи дерев'яним дахом.

При переносі слів апостроф залишається з буквою, що пишеться попереду.
Ти можеш переносити так: бу-р'яни, бур'я-ни, бур'-яни.

5 Поділи слова для переносу.

Зразок. Мар'-яна...	*Зразок*. Дере-в'яний ...
Бур'ян, Дем'ян, хом'як, реп'ях, комп'ютер.	Солом'яний, кам'яний, риб'ячий, жаб'ячий.

- Які слова не можна переносити? Поясни чому.

6 Редагуємо

У гнізді сиділи горобці і голосно каркали.

АПОСТРОФ. ПЕРЕНОС СЛІВ

1 Запиши слова з апострофом. Визнач слова, які не можна поділити для переносу. Поділи для переносу виділені слова.

Бур..як, буд..як, бур..ян, **реп..ях**, хом..як, м..ята, св..ято, **рум..яний**, духм..яний, в..януть, м..який, **дерев..яний**.

2 Прочитай. Випиши речення, у яких є слова з апострофом.

МОЯ СІМ'Я

Я — Мар'яна. Я вчусь у другому класі. У мене велика сім'я. Робота тата і мами пов'язана з комп'ютерами. Бабуся лікує людей в лікарні. Дідусь працює водієм трамвая.

3 Спиши текст, замінюючи виділені слова словами з довідки.

У п’ятницю вся **родина** вдома. Мар’янка і Лук’ян грають **машиною**. Тато годує **кота**. Мама вмикає **телевізор**. Бабуся ставить на стіл **смачний** пиріг. Дідусь п’є **липовий** чай.

Довідка. Сім’я, м’ячем, комп’ютер, хом’яка, м’ятний, рум’яний.

- Прочитай записки. Хто їх написав? Поясни свою думку. Напиши записку одному з членів твоєї родини.

ЧИЯ ЗАПИСКА?

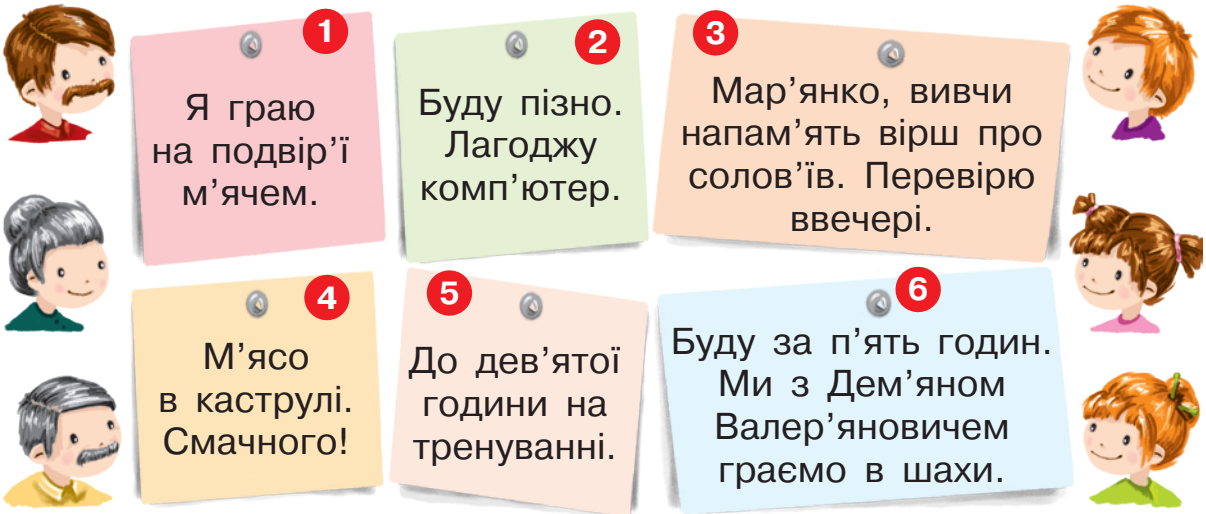

ОПОВІДАННЯ. ЗАГОЛОВОК

1 Тема. Заголовок. Головна думка. Головний герой

МОЯ БАБУСЯ — СУПЕРГЕРОЙ

Моя бабуся — найкраща в усьому світі. Ми любимо різні пригоди. І літати по кімнаті як космонавти, і до самісіньких сутінок блукати в саду, наче індіанці. Але найбільше нам подобається гратися в супергероїв.

Останнім часом бабуся трохи дивна. Вона стає забудькуватою. І часто щось плутає. Одного разу бабуся забула, що мене звати Сюзі.

— Привіт, Лілі! — сказала вона мені.

А потім бабуся сумно промовила, що схоже на те, що вона втрачає пам'ять.

— Пам'ять, — сказала вона, — це маленька людинка у тебе в голові, яка все пам'ятає.

І я подумала: «Якщо бабуся втрачає пам'ять, виходить, що ми більше ніколи не зможемо гратися з нею в супергероїв? Я неодмінно маю відшукати бабусину пам'ять!» І я стала таємним детективом. І почала шукати пам'ять.

Може, бабусина пам'ять заховалася в скриньці з нитками та голками?

Можливо, я знайду її у старих коробках на горищі... Або у квіткових горщиках у садку... Або, хтозна, можливо її пам'ять загубилася серед білизни для прання? Та я ніде не можу її відшукати, хоча витрачаю на пошуки весь день. Мені ніколи не вдасться повернути бабусі пам'ять.

Можливо, бабуся більше не зможе гратися зі мною в супергероїв, але це не страшно. Усе одно вона найкраща й саме тому завжди буде для мене супергероєм! Тепер моя черга так само дбати про бабусю, як вона завжди піклувалася про мене. Якщо вона загубить окуляри, я допоможу їй відшукати їх. Коли ми підемо в магазин за покупками, і бабуся не зможе пригадати дорогу додому, я допоможу її знайти. А коли повернемося додому і бабуся не знатиме, куди покласти покупки, я скажу, що розкладу їх сама. А якщо я побачу, що вона забула погодувати кота, я покладу корм в мисочку.

Час від часу бабуся щось забуває. Але то нічого, все одно вона найкраща у світі! Здоров'я тобі, бабусю. А я? Якщо я старатимуся все робити сама, старанно і з любов'ю, то, можливо, стану супергероєм, як і моя бабуся!

За Марлуз фон Лон

РОЗДІЛ 3. СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

СЛОВО. ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

1 Хто з дітей назвав слово? Чому ти так думаєш?

Кожне слово називає предмет, ознаку предмета, дію тощо. Слово має лексичне значення. Лексичне значення — це те, що означає це слово.

2 Відгадай слово за його значенням.

Довга коробочка, футляр для зберігання ручок, олівців, гумок тощо.

Зшиті аркуші чистого паперу в обкладинці для писання або малювання.

Тоненька паличка графіту або сухої фарби у дерев'яній оправі, якою пишуть, креслять, малюють.

Шматочок гуми, призначений для стирання написаного.

3 Прочитай назви професій. Подумай, чому вони мають такі назви. Утвори пари слів *за зразком:* риба — рибалка.

Рибалка — ловить рибу.
Лікар — ...
Будівельник — ...
Водій — ...

4 Редагуємо

На даху було багато горобців — чоловік сорок.

ВІРШІ-НЕБИЛИЦІ. ПРАВДА І ВИГАДКА

Небилиця — те, чого немає в дійсності; неправда, вигадка.

1 Вірш-небилиця. Тема. Головна думка. Мета створення

ЩО ВОНО ЗА ДИВО?

Що воно за диво
хлопця здивувало:
де такого зроду
в світі не бувало.
На перчині — сливи,
на тополі — вишні.
А на ґанок — з грядки
маківки дві вийшли.

Що на клені — морква,
На вогні — криниці,
на вербі — кислиці,
на даху — корова,
на печі — синиці.
а на річці — хата...
Щось у тебе, хлопче,
мова **коструба**та.

Микола Сингаївський

Невправна, незграбна, недоладна

- Прочитай вірш так, щоб він був правдивим. Як змінилося сприйняття вірша? Для чого створюють вірші-небилиці?

2 Редагуємо

- Запиши текст, правильно вживаючи слова.

Ранок. У небі ходять ластівки. Над квіткою цвіріньокає бджола. Горобчик носиком чистить пір'я. На подвір'ї гавкає кошеня.

Довідка: летять, кружляють, пурхає, дзижчить, дзьобом, нявчить, муркотить.

СЛОВА З ПРЯМИМ І ПЕРЕНОСНИМ ЗНАЧЕННЯМ

Слова можуть уживатися в прямому → і ↷ переносному значенні. У прямому значенні — це звичайна назва предмета, ознаки дії. Переносне значення — назва, перенесена з одних предметів і явищ на інші.

Пшеничне колосся (частина рослини)	Солодка цукерка (смак)	Золотий ланцюжок (метал)
Пшеничне волосся (колір)	Солодкий сон (спокійний)	Золоті руки (працьовиті)

1 Вірш

ГОЛОДНА КИШЕНЯ

Моя кишеня зголодніла,
Це я одразу зрозуміла:
Поклала в неї я монетку,
Цукерку, яблуко й серветку,
Цвях, ґудзик, стрічку,
Стару фотку,
Записку мамину коротку...
З'їла все кишеня вмить,
І живіт їй не болить?
Кишеню мама лікувала,
З підкладки речі діставала.

2 Запиши сполучення слів, ужитих у переносному значенні.

Солодка цукерка — солодка мрія, чиста серветка — чисті думки, залізний цвях — залізний погляд.

3 Тема. Заголовок. Головна думка. Головний герой

ДРАКОН

Одного разу Оленка прийшла зі школи, а на кухні, увесь запилюжений борошном, пив чай дракон. Він напік круасанів і хотів дочекатися дівчинку, але не втерпів, тож майже все з'їв сам.

Оленка аж чхнула від несподіванки.

А тоді вони гралися у хованки і в розбійників.

— Скажи ще, що він тебе катав на спині, — глузливо зауважив Сашко.

— Не віриш? — засмутилася Оленка.

— Авжеж, ні. Це б-р-е-х-н-я, — вимовив він по літерах. — Просто нісенітниця.

І всі у класі з ним погодилися.

— Ну і нехай... — зітхнула дівчинка. — Тоді тебе він не покатає.

— Ха-ха-хто?.. — почав глузувати Сашко, та й укляк, не досміявшись. Адже у прочиненому вікні показалася голова дракона. Аж от він увесь заліз до класу — ледве вмістився.

Діти оніміли. Оленка підбігла до дракона й повисла на його шиї, той усміхнувся.

— Не бійтеся, він хороший, — сказала вона, лагідно гладячи дракона.

Першим насмілився доторкнутися до дракона Максим. Потроху й усі почали його гладити і пригощати канапками.

Дракон був просто неймовірний. Він покатав усіх на спині, навіть Сашка!

— Ні, такого просто не може бути, — прошепотів Сашко, злізши з дракона. — Це нісенітниця!

Дракон обернувся. І сумно-сумно подивився на Сашка. Аж раптом око чудовиська випало і поскакало тенісним м'ячиком. Дракон обм'як. Його бородата голова перетворилася на мітлу, пазурі — на олівці. І весь дракон зник, розпавшись на частини.

Продзеленчав дзвоник. Перерва закінчилася. У школі дракон більше ніколи не з'являвся.

Дмитро Кузьменко

СЛОВА ОДНОЗНАЧНІ Й БАГАТОЗНАЧНІ

Слова

одне значення → однозначні

багато значень → багатозначні

Багатозначні слова називають предмети, ознаки, дії, у чомусь схожі між собою.

1 Чому діти подумали про різні подарунки?

2 Доповни речення словами.

Коник, … — комахи.
Морський коник, … — риби.
Кінь, … — звірі.

3 Про які ніжки йдеться? Спиши речення, змінюючи по 1–2 слова.

Мої ніжки в теплих шкарпетках.
На ніжках були червоні шапинки з білими цятками.
Він стояв на чотирьох ніжках.

4 Текст-опис. Тема. Головна думка. Ключові слова

Коник зелений живе на луках, лісових галявинах. Завдяки смарагдовому костюмчику він непомітний серед трави. У коника трохи сплюснуте тіло і голова. Вуса довші за тіло, на кінцях рудуваті. Задні ніжки в коника довгі, тому він добре стрибає. Коники стрибають на відстань, що в 40 разів перевищує довжину їх тіла. Орган слуху розташований на ніжках. Стрекочуть коники-самці крильцями.

5 Оповідання. Головна думка. Головний герой

ДОВГОЖДАНИЙ ЛИСТ

Щодня по обіді Павлусь вибігав за ворота, щоб не проґавити поштаря діда Нестора. Забачивши його, Павлусь ще здалека гукав:

— Здрастуйте! А мені лист є?

Дід Нестор починав перебирати пошту. Довгенько перебирав.

— Тимошик я! — нетерпеливо нагадував Павлусь. — Хіба ви забули?

— Тимошикові цього разу є, — нарешті казав поштар і, бувало, простягав відразу аж два конверти.

Павлусь хапав їх. Роздивлявся марки. Ще й нюхав. І пахли йому ті листи далекою заморською країною. Навіть самим татом пахли.

Тата вже давненько як дома нема. Він поїхав на заробітки. Павлусь за ним дуже сумує. І як одержить листа, то вже так радіє, що аж підстрибує. Спершу тато часто писав. А це щось від нього — ані вісточки. Дарма Павлусь вибігає за ворота стрічати поштаря. Дід Нестор тільки рукою махне. «Потерпи ще трохи, пишуть тобі», — скаже підбадьорливо. І йде далі.

Павлусь терпів і день, і два, і п’ять. А тоді не втримався, дорікнув дідові:

— Собі ви, мабуть, щодня листи одержуєте. А мені — то й нема.

Дід Нестор вмить посмутнів і ледве чутно сказав:

— Якби ж то, сину, я їх одержував! Мені б і сонечко світило веселіше...

Мама розповіла хлопчику, що всі рідні у дідуся давно загинули.

І взяв Павлусь чистий аркуш, узяв фарби. І намалював блакитне небо. На небі — жарке сонце. А під сонцем — діда Нестора, з поштарською сумкою.

Поклав Павлусь малюнок у конверт, заклеїв його і вкинув у поштову скриньку, що висіла біля пошти.

Павлусь біг додому й уявляв, як завтра рано дід Нестор відімкне скриньку, як одержить листа — і сонечко йому засвітить веселіше...

За Анатолієм Григоруком

6 Письмо для себе

Від кого я хочу отримати листа?

ОМОНІМИ

Омоніми — слова, які однаково звучать та пишуться, але мають різне значення.

ключ

1 Діти читали казку «Ріпка». «Намалюйте бабку», — попросив учитель. Хто з дітей правильно виконав завдання?

бабка — жінка

бабка — страва

бабка — гриб

бабка — комаха

2 Спиши речення. Підкресли омоніми.

Я їм смачну вівсянку. Вівсянка голосно співає.	Чайка пливе до берега. Над морем летить чайка.	Оля зібрала неїстівні лисички. Лисички їдять мишей.

3 Загадка. Переносне значення слів

- Відгадай загадки. Добери до слів-відгадок слова-ознаки. Запиши сполучення слів.

1. Без рук без ніг, а в хату не пускає. (*Замóк*.)
2. З цегли побудований, для принцес фарбований. (*Зáмок*.)

3. Тільки його я відкрию, личко я собі умию. (*Кран*.)
4. Знизу вгору по верхах, будує дім і по ночах. (*Кран*.)

Довідка: залізний, цегляний, водопровідний, будівельний.

БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА І ОМОНІМИ

1 Розглянь таблицю. Розкажи, чим відрізняються багатозначні слова і омоніми.

	Багатозначні слова	**Омоніми**
Лексичне значення	Подібне ключ	Різне ключ
Звучання і написання	Однакове	Однакове